

Історія казначейства (XIV–XIX ст.)

Перша згадка про скарбника з'являється в XIV столітті. Посада скарбника почала займати особливе місце і тісно пов'язана із зростанням влади і єдинокоржавності великого князя московського. Скарбник - охоронець великокняжої казни і архіву (духовних, договірних грамот, ханських ярликів і ін. документів). Саме при скарбнику, ще до утворення держави, склалася - перша державна установа - "казна" (згодом казенний двір).

Вже в 1450 р. вперше згадується казенний дяк, а в 1467 р. - казенний піддячий - посадові особи, що відають нескладним діловодством державної установи. Будучи головою найважливішого відомства, що склалося раніше інших, скарбник окрім основних функцій виконував і деякі інші загальнодержавні завдання: керуючи ямськими, помісними і хлопськими справами; діловодство по цих справах велося також на казенному дворі.

И. Вилибин. Думный дьяк
(почтовая открытка)

Вже у середині XVI століття функції казенного двору замінила система централізованого управління держави - наказова.

Спочатку в XV столітті скарбник здійснював свої завдання без допоміжного апарату. Але з початку XVI століття з ускладненням завдань йому давалися "для письма" дрібні чиновники - піддячі, які знаходилися в особливому приміщенні - канцелярії - "хаті", "дворі". Процес утворення "хат" розтягнувся на декілька десятиліть (до середини XVI століття).

Кожна "хата" або "двір" разом з посадовими особами, які її очолювали, представляла зародок майбутнього Наказу. З середини XVI століття "хати" - канцелярії - почали перетворюватися на постійно діючі бюрократичні державні установи - Накази.

Одним із самих стародавніх Наказів був Казенний Наказ. Вперше це найменування згадується в 1512 році. Будучи главою Казенного Наказу, скарбник вже з другої половини XV століття здійснював і загальнодержавні завдання: під його керівництвом знаходилися дипломатичні стосунки, помісні та холопські справи. Тут же на казенному дворі знаходився і друкар - охоронець «великої державної печатки», яка ставилася на найважливіші загальнодержавні документи.

Ще в першій половині XVI століття в допомогу скарбникові по окремих державних функціях з'явилися відповідні дяки: ямський ("ями" - пункти на дорозі), посольський, помісний. Спочатку вони підкорялися скарбникові, їх діловодство велося на казенному дворі, але з часом вони відособлюються на своїх "дворах" або в Наказах як начальники відповідних самостійних державних установ.

У міру зростання податкових надходжень і ускладнення завдань казенної, посольської і помісної "хат", стягування оброку в 60-70 роки XVI століття, відособлюється в прибуткові каси - "хати", звані чвертями або "четями".

Гроші, зібрані Четверними Наказами, видавалися служивим людям у формі платні один раз на чотири роки. Цим і пояснюється назва Наказів - "чверті".

У XVII столітті із зростанням значення фінансової функції держави ускладнилася і система фінансових Наказів. Збір державних прямих податків здійснювали Четвертні Накази. Ще в 1597 році для завідування шинковою справою і зборами на території всієї держави була заснована нова Чверть (Наказ нової чверті).

Збором прямих і непрямих податків займався Наказ великого прибутку, його справи в 1680 р. були передані в Наказ великої казни. У його компетенції знаходився і грошовий двір, який розпоряджався карбуванням монет. На початку XVII століття була потрібна тверда влада на місцях. Основною ланкою місцевого управління стає воєвода, який мав наказову або «з'їздну» хату, де проводилися всі справи по управлінню. Наказова хата очолювалася дяком. Тут зберігалися державні грамоти і друк, прибуткові і витратні книги і розписи різних податей і зборів, самі збори (державна казна). У прибуткову хату зазвичай звозили всі зібрані гроші.

Л. Соломаткин. Именины дьячка (фрагмент)

Е. Лансере. Петербург в XVIII веке. Здание Двенадцати коллегий.

У 1699 - 1701 р. при Петрі I була проведена реформа центрального управління. Накази були передані у ведення колегіального органу бурмістерської палати-Ратуші. Президент і члени (бурмістри) вибиралися купцями. У містах були створені виборні бурмістерські (земські) хати, які були підлеглі ратуші. У ратушу відійшли всі

фінансові функції Наказів і вона перетворилася на центральну касу держави.

Реформа 1718-1720 р. скасувала більшість Наказів і ввела Колегії. Всього за ці роки було створено 12 Колегій, з яких Камер-колегія, Штатс-контор-колегія, Ревізіон-колегія завідували фінансовою системою держави.

Діловодство колегій було чітко регламентоване законом. Камер-колегія завідувала всіма доходами держави, Штатс-контор колегія - витратами, управляла касами на місцях («рентеререями»), Ревізіон-колегія здійснювала

контроль за витратою коштів. У Штатс-контор колегію призначався рентмейстер (казначей або скарбник), який очолював рентерею (касу), яка приймала податкові внески платників, зберігала гроші і видавала їх за розпорядженнями воєводи і камерира (або наглядача земських зборів, який очолював Камер-колегію).

У 1775 році Катерина II провела губернську реформу. Для окремих галузей управління в Сенаті були створені Експедиції. Експедиція про держдоходи успадковувала розпорядчі функції Камер і Берг-колегій, про державні витрати – Штатс-контори, про стан рахунків – Ревізіон-колегії, про державні недоїмки - канцелярію конфіскації.

До складу Сенату увійшли також штатні казначейства – каси, які завідували зберіганням і розподілом грошових коштів всієї держави. Залишки коштів, не витрачені державними установами протягом року, передавалися в казначейства. У підпорядкуванні Сенату залишалися і банки.

У 1797 році розпочалося формування нових відомств. Казначейські Експедиції Сенату були виведені з підпорядкування генерал-прокурора і

Імператриця Катерина II.

віддані під керівництво казначею графу А. І. Васильєву. Глава Комерц-колегії князь Гагарін почав іменуватися міністром.

Граф О.І. Васильєв - перший міністр фінансів Росії

До початку реформи 1775 року Імперія розділилася на 23 губернії, 66 провінцій і до 180 самостійних повітів. Реформа 1775 року провела укрупнювання губерній: їх число збільшилося більш ніж удвічі. До кінця правління Катерини II їх налічувалося 50.

Кожна губернія поділялася на повіти. Реформа 1775 року провела значну децентралізацію місцевого управління. Всі ланки місцевого управління повинні були очолювати головнокомандуючі або намісники губернатора.

Фінансово-господарські функції відокремилися у підпорядкування спеціальній групі установ: казенної палати в губернії і казначейства у повіті.

У підпорядкуванні казенної палати знаходилися казначейства повітів - каси, що займалися прийомом, зберіганням грошових зборів та доходів і видачею чиновникам по розпорядженню влади грошових сум.

Олександром I в 1801 - 1811 рр. була проведена реформа що укріпила

вищий і центральний державний апарат, а місцеві урядові і станові установи тісніше пов'язали з центром.

Створено 8 Міністерств і в 1802 р. Міністерство фінансів.

Одночасно з Міністерствами 8 вересня 1802 року був заснований Комітет Міністрів що складається з міністрів.

За законом 28.11.1811 р. створювалася нова центральна державна установа - Головне управління ревізією державних рахунків. У 1821 році раніше самостійне державне казначейство було включене до складу Міністерства фінансів як департамент.

У 1880 році директором Департаменту державного казначейства і членом від Міністерства фінансів у «Высочайшее особое присутствие» був призначений Федір Густавович Тернер - таємний радник. Дворянин, народився в 1833 р., після закінчення університету в 1850 р. служив в Міністерстві закордонних справ, в 1862 році переведений в Міністерство фінансів.

У 1887 році він був призначений товаришем (заступником) міністра фінансів, в 1896 році призначений членом Державної ради. Відомий своїми статтями з економічних питань.

У 1863 р. правителем Державного казначейства був Олексій Порфирійович Безобразов (1830 р. н.) - також з дворян, в 1863 р. був членом з боку департаменту в комісії для розгляду міркувань про посилення діяльності казенних палат і казначейств повітів.

Основними місцевими установами Міністерства фінансів в кожній губернії були казенна палата і казначейства повітів.

Казначейства повітів, що підпорядковувались казенній палаті відали прийомом, зберіганням грошових зборів і доходів, а також видачею грошових сум.

Крім того, вони видавали по розпорядженню місцевої влади паспорти, подорожні і вели продаж всіх видів гербового паперу (кріпацьких, позикових, для векселів та ін.)

За рахунок коштів Державного казначейства проводилася сплата пенсій. У 1892 році було витрачено на пенсії і посібники 34,6 млн. крб., а по розпису на 1894 рік 35,8 млн. крб.

Для поповнення пенсійного фонду проводилися вирахування:

- з місячного окладу платні при призначенні на службу;
- при підвищенні платні у розмірі місячного підвищення;

- інші постійні вирахування із заробітної платні.

З платні, що не перевищувала 143 крб. в рік стягувався 1%, а з решти платні - 2%.

Уряд заохочував утворення особливих «емеритарних кас», з яких службовці, які робили в них внески, отримували так звану «емеритуру» - надбавку до пенсії.

Перше положення про пенсії було видане Петром I в 1720 р. і діяло до 1827 року (107 років).

Цар Петро I

У 1827 році був виданий Статут про пенсії та одноразові допомоги. Право на отримання повної пенсії обумовлювалось проходженням служби тривалістю 35 років.

Вдови отримували 1/2 пенсії, на яку мали право їхні чоловіки, а сироти - 1/6.

Право на отримання пенсії припинялося для чиновників, які знову вступали на державну службу.

В 1864 - 1868 рр. було введено єдність каси: всі державні доходи зосереджувалися в касах державного казначейства і з них також проводилися витрати у відповідності з бюджетними кошторисами і касовими розкладами.

Встановлення єдності кас в 1863 році підвищило значення місцевих казначейств. Між губернськими казначействами і казначействами повітів відбулося своєрідне розділення прав: губернські казначейства перетворилися на витратні каси, а казначейства повітів - в прибуткові.

Реформи державного контролю привели до створення з 1865 р. самостійних місцевих органів - контрольних палат, що здійснювали ревізію казначейств, кас, всіх місцевих оборотів. Кожній контрольній палаті було підвідомче від однієї до декількох губерній.

У 1919 році всі раніше існуючі фінансові установи були ліквідовані і створені губернські фінвідділи та фінвідділи повітів. Бюджетні надходження і їх витрачання були зосереджені в Держбанку.

Історія Катеринославського казначейства (1787 - 1919 рр.)

Управління фінансами у Катеринославській губернії було визначено Катериною II її указом "Установа для управління губерній" від 7 листопада 1775 року. Такою установою призначена була казенна палата для побудовних справ і управління казенними доходами імператорської величності.

Присутніми в цій палаті були визначені: поручитель правителя або

віце-губернатор, директор економії або «домоводства», один радник, два «асесори» і один губернський казначей.

Також визначено, що в кожному повіті або окрузі має бути казначей повіту.

Державному скарбникові казенна палата зобов'язана була щорік надавати "вірний реєстр про доходи і витрати губернії", при цьому висувалася вимога про те, що реєстри і всі відомості про доходи і витрати мають бути "справні і точні".

У свою чергу скарбник повіту повинен був надавати казенній палаті обов'язкові відомості про збір доходів, їх витрачання, недоїмках, про залишки невикористаних доходів, про зберігання грошової казни і цілісності грошей.

Указом детально визначений круг обов'язків скарбника повіту, який «має у відомстві своєму казенні збори того повіту - повідомляти про прибуток і витрату грошей в казенну палату: "чи всі казенні доходи зібрані або навіщо не зібрані і з кого, куди доходи спожиті, чи є доходи в залишку за штатними витратами, де ті залишки зберігаються, чи все на прозоро і чи такою монетою, якою в прибуток поступало".

Скарбник повіту не мав права самому ані збирати, ані розпоряджатися казенними доходами, проте він був охоронцем тих грошей, "які в казну

приносяться" і зобов'язаний був вести "прибуткові і витратні книги".

Крім того скарбник був зобов'язаний направляти реєстр про недоїмки до нижнього земського суду для стягнення. У свою чергу земський суд визначав для недоїмників 4-х тижневий термін сплати. Якщо ж оплата не надходила, тоді в справу втручався земський справник з 2-ма солдатами і на місці займався стягненням в термін до 3 днів. Якщо ж і це не допомагало, тоді застосовувався тюремне ув'язнення - "боргова яма".

Указом визначені також правила зберігання грошової казни імператорської величності.

Зберігати грошову казну передбачалося в коморах, обов'язково кам'яних і «від вогню і крадіжки безпечними, під замками». «У комору не дозволялося входити одній людині для виймання і поклажі грошей, завжди тільки трьом присяжним разом».

Для супроводження грошової казни обов'язково споряджався караул. При виїмці грошової казни спостерігали, щоб замість мідних не було вийнято срібних або ж золотих монет.

«Великих сум ніде не накопичувати і що залишиться відправляти куди слід».

Указом були також визначені і заборони: «всім місцям заборонені були понадштатні витрати без указу, одні суми з іншими змішувати і робити позичкові видачі».

Крім того, був визначений порядок фінансування канцелярських витрат: по одній третині від певної суми витрат на ці цілі та платню, яку "відпускати на присутнє число людей, залишкову ж суму зараховувати до готівкової суми" (тобто авансові платежі).

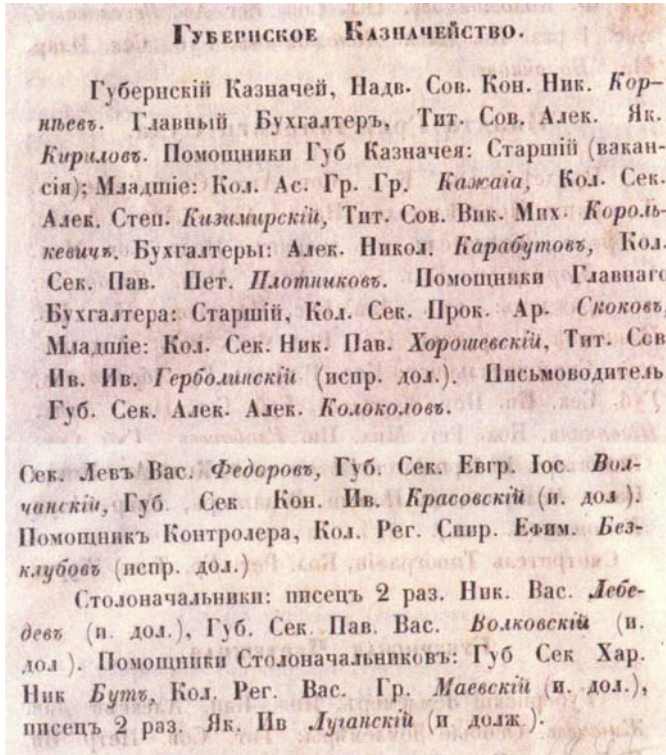

Казначеї повітів були підпорядковані казенній палаті, яка їх "щорічно і при зміні рахує і їх розрахунки перевіряє".

На місці сучасної будівлі в м. Дніпропетровську по вулиці Карла Маркса, 45 знаходилася "Казенна кам'яна комора." З 18 століття складалася вона з 2-х цегельних корпусів: 2-х поверхової грошової комори і одноповерхової

канцелярії. Надалі корпуси казначейства неодноразово перебудовувалися, але господаря не змінювали до самої революції 1917 р.

Згідно пам'ятної книги Катеринославської губернії на 1867 рік у складі Казенної палати (керівник Іван Карлович Мартенс) начальником відділення казначейств був колезький радник Іван Андрійович Мінченко.

Губернське казначейство налічувало 13 чоловік. Губернським скарбником був надвірний радник Костянтин Миколайович Корнтъев.

Згідно пам'ятної книги Катеринославської губернії за 1913 рік казначейство знаходилося на Катеринославському проспекті, будинок 21, біля управи. Катеринославським казначеєм працював статський радник Іван Федорович Каракуцин. Його прізвище зустрічається з 1903 р., тобто він був професіоналом. Чисельність тих, що працювали в казначействі складала 23 людини: бухгалтери, касири, скарбники повітів. Години прийому були визначені з 9 години ранку до 13 години, а з питань витрат - з 9

години ранку до 14 години.

У музеї історії розвитку фінансової системи Дніпропетровській області є цікавий документ - квиток державної комісії погашення боргів, що стосується казначейства, на вічний вклад "На підставі високого повеління 25 лютого 1883 року про прийом на рахунок Державного казначейства вкладів на вічний час, з них 4% річних, видати цей квиток сумою 400 крб. внесеною на ім'я Успенської церкви Катеринослава. Вклад приносить дохід з 1 травня 1896 р. а на кожне минуле півріччя 8 крб., що нараховуються з 1 травня і 1 листопада."

З відсотків утримувався збір з доходів від грошових капіталів. На відсотки, що не були взяті в строк - відсотки не сплачувалися. На квитку є відмітки про виплату відсотків з 1896 по 1910 рік. За 14 років церква заробила 224 рублі.

У Катеринославському казначействі працював бухгалтером В.К. Пясецький. На стенді музею показано свідоцтво про закінчення ним подвійної італійської бухгалтерії 19.06.1907 року.

До революції фінансисти і економісти навчалися в комерційних училищах. Таке училище було побудовано на кошти купців в Катеринославі. Знайдено атестат про закінчення цього училища сином міщанина Миколи Васильовича Однороженко, православного віросповідання, що народився в м. Катеринославі 29.11.1890 р. в тому, що він вступив в Катеринославське комерційне училище ім. Государя Імператора Миколи II 1 вересня 1901 року, при відмінній поведінці навчався по 1 червня 1910 року і закінчив повний курс. Крім загальних економічних наук, 2-х іноземних мов (німецької і французької) він вивчав комерційну арифметику.

Завдяки архівам вдалося з'ясувати дані про тих, хто працював в Катеринославській казенній палаті.

Ветераном фінансової служби був Гончаров Микола Васильович (1889 р. р.). З його автобіографії можна судити про перетворення фінансової системи. Про своїх батьків в автобіографії він пише, що батько був державним селянином Павлоградської громади, волості і повіту. Служив у поміщика Ліхачова 35 років і був звільнений з посади кучера, потім працював у павлоградських мірошників набивачем і розвізником муки. Під старість він служив в Павлоградській міській управі.

До 19-літнього віку Микола Васильович вчився і закінчив Павлоградське вище міське училище (1899-1908 рр.). Влітку у вільний час він служить по найму у сусідів землевласників, працював у кузні, ситценабивній фабриці.

Перша його робота - в 1908 році він поступає писарем в Павлоградське казначейство. У 1912 році він вже бухгалтер, а в 1920 році - головний бухгалтер казначейства.

У казначействі Микола Васильович працює до злиття з Павлоградським міськфінвідділом на бюджетній роботі, обіймаючи посади завідувача відділенням, підвідділом, відділом.

В 1917 році в казначействі працювала писарем Легостаєва Олександра Василівна (1899 р. н.). Вона закінчила Катеринославську II гімназію. У фінансовій системі пропрацювала майже 20 років інспектором держдоходів.

З 1915 по 1917 рік у Верхньодніпровському казначействі повіту працював реєстратором Шевченко Авксентій Федорович (1899 р. н.). Закінчив він 3 класи Верхньодніпровської народної школи в 1915 році. Потім в 20-х роках працював завідуючим діловодством податкового відділу Криворізького окрфінвідділу, в 30-х - фінінспектором в Нікополі, Широкому, П'ятихатках.

Шевченко А. Ф.

З грудня 1944 року до 1947 працював начальником податкового сектора Нікопольського міського фінвідділу.

Йому було присвоєно звання "кращий фінансовий працівник" і характеризувався він як виключно грамотний, кваліфікований фахівець, що уміє організувати роботу по перевиконанню планів надходження податків до бюджету.